

לתקופות השנה

(תמצית)

דניאל שליט

הפרקים הבאים יהיו מעין תמצית מתוך הספר "לתקופות השנה" שיצא בצורת חוברת בשנת תשמ"ט - 1989.

התמצית תכלול מבוא ושלושה פרקים.

בפרק הראשון נתוודע אל כך שללוח העברי יש **שני ראשי-שנה**: ראש השנה לקיץ (חודש ניסן, ובתנ"ך: "החודש הראשון") וראש השנה לחורף: (בחודש תשרי, "ראש השנה"). כך מתחלקת השנה לשני חצאים: הקיצי והחורפי, החם והקר, המואר והחשוך, היבש והלח, החקלאי והביתי.

בפרק השני נתוודע ל"קו-השנה": החגים והמועדים שבלוח אינם נקודות מפוזרות, אלא קו בעל ירידות (צומות וימי אבל) ועליות (שבתות וחגים), כיוון ומגמה.

בפרק השלישי נתוודע לארבע או חמש שכבות המרכיבות כל חג וחג, כלומר - ארבע או חמש שכבות באותו קו העובר וחורז את השנה: השכבה הטבעית-אקלימית, השכבה התרבותית-חקלאית, השכבה הלאומית-היסטורית, השכבה התורנית-הלכתית, והשכבה המאגדת והמחברת את כולן: שכבת תורת הסוד. (למשל: חג הפסח יכול להופיע כחג האביב (מבחינת האקלים), כחג קציר שעורים (מבחינה חקלאית), כחג החירות (מבחינה לאומית), כחג "הלכתי" (בן שבעה ימים שבהם אסורה אכילת חמץ, בראשון ובשביעי שביתה ממלאכה, ובאמצע חול המועד). לבסוף, קיימת גם שכבת תורת הסוד, המסבירה את ההתאמה בין ארבע השכבות הקודמות, על-ידי תבנית רוחנית של גלות וגאולה.

מבוא

לוח השנה ותפיסת הזמן

הלוח העברי אינו סתם צירוף של מועדים ללא-סדר, אלא קו בנוי ומסודר; ועל ידי כך הוא בונה את התמצאות האדם בזמן, את תפיסת-הזמן שלו. גם כאשר איננו יודעים זאת, כל אחד מאיתנו חי בתוך תפיסה מסויימת של הזמן.

למשל, תפיסת-הזמן שלנו כיום היא זאת של השעון: שניה מצטרפת לשניה, רגע עוקב אחרי רגע, נקודה אחר נקודה, וכל השניות והרגעים והימים מצטרפים לקו ארוך אחד, הנמשך ומצטבר מראשית היקום עד הרגע הזה - ועד היכן שיגיע בעתיד.

אבל תפיסת הזמן העתיקה, המיתולוגית, היתה אחרת לגמרי. היא לא התקדמה בקו ישר, אלא סבבה במעגלים חוזרים: מעגלי היום (דקות ושניות לא היו ידועות אז), מעגלי עונות השנה, מעגל חיי אדם. למעשה, הסיבוב במעגלים פירושו היה עמידה במקום; בשום מקרה לא היה קו שיוביל קדימה, לא היתה שום התחדשות. תחושה מעין זאת מבטא ספר קוהלת: "מה שהיה

הוא שיהיה, ומה שנעשה הוא שייעשה, ואין חדש תחת השמש. סובב סובב הולך הרוח, ועל סביבותיו שב הרוח". הזמן סובב במעגלים, הדורות חוזרים על מעשי אבותיהם. סיכומו של קוהלת, שהוא חלק מן התנ"ך, הוא שמצב כזה הוא "הבל", חוסר משמעות.

אבל לתרבויות המיתולוגיות היתה סיבה חיובית לעמידה-במקום: האחיזה בנצח. חוקר המיתוס מירצ'ה אליאדה כותב, שהעמים המיתולוגיים למעשה בטחו רק בנצח ולא בזמן, שנראה להם צופן רק רע. הוא כותב על **פחד מן ההיסטוריה**, מן השינוי. יתר על כן: מבחינתן של אותן תרבויות, רק מה שנצחי קיים באמת; הזמן וחידושיו "קיימים פחות", הם אשלייה, אין בהם ממש.

היכן ירדה לעולם תפיסת הזמן הקוי, הדינמי, המתקדם, המתחדש, ההולך קדימה? התרבות הראשונה שהתחילה בזה היתה זו של עם ישראל. התפיסה היא כזאת: הזמן אכן היה נייח, סטאטי; עד שהתגלתה האלוהות שמעבר לזמן, ונתנה לאדם "צו-תנועה"!

סיפורו של אברהם מכניס כיוון לזמן העתיק: **לך-לך מארצך וממולדתך ומבית אביך** (ומתרבות אור כשדים האלילית) - אל הארץ אשר אראך.

היכן ירדה לעולם תפיסת הזמן הקוי, הדינמי, המתקדם, המתחדש, ההולך קדימה? התרבות הראשונה שהתחילה בזה היתה זו של עם ישראל. התפיסה היא כזאת: הזמן אכן היה נייח, סטאטי; עד שהתגלתה האלוהות שמעבר לזמן, ונתנה לאדם "צו-תנועה"!

אפשר לומר, לפי סדר שלש הפרשות הראשונות בתורה: **בראשית – נוח**; - **לך-לך!** כלומר: בראשית היתה נייחות, מנוחה - סטאטיות, מחזוריות, הן של הטבע (**בראשית**) והן של האדם (**נוח**); ופתאום - הליכה, דינאמיות: **לך-לך!** "לך-לך מארצך וממולדתך ומבית אביך (ומתרבות אור כשדים האלילית) - אל הארץ אשר אראך".

סיפור יציאת מצריים גם הוא סיפור עם כיוון: ממצרים לארץ ישראל. זהו הכיוון היסודי החולש על תולדות ישראל: מגלות לגאולה.

וסיפור יציאת מצריים מטביע את חותמו על כל מבנה השנה. כל שנה אנו חיים מחדש את הקו המתקדם של יציאת מצריים. מי"ד בניסן (יציאת מצרים), דרך ארבעים יום במדבר עד לו' סיוון (מתן-תורה), עוד ארבעים יום עד לי"ז תמוז (מעשה העגל ושבירת לוחות הברית), שלושה שבועות של אבל עד תשעה באב; אחרי כן התאוששות אטית עד סוף חודש אב, ומא' אלול - משה עולה להר סיני לקבלת הלוחות השניים; יום הכיפורים - ירידת משה עם הלוחות השניים, וזה במרכזו של חודש תשרי שכולו עלייה, התרוממות והתגלות.

זהו, במבט מהיר, "קו השנה", שעוד ידובר בו בפרק השני; ושוב, הוא מאמן ומרגיל את האדם ל**זמן שיש בו הליכה והתקדמות** - מן החושך אל האור, מגלות לגאולה.

כבר מן הרגע הראשון, מן החודש הראשון (שכן בתנ"ך ניסן הוא "החודש הראשון"), מן החג הראשון - חג הפסח - כבר נמתח הקו המתקדם של **ספירת העומר**, וגם אחרי כן אין יום אחד שלא תהיה בו התקדמות או נסיגה זמנית, כשהמטרה האחרונה היא - הגאולה, חודש תשרי על הארת חגיו.

פרק ראשון: שני ראשי שנה

ארבעה ראשים ושני ראשים

שני ראשים יש לשנה: ראש השנה של ניסן (החודש הראשון) וראש השנה של תשרי. למעשה, המשנה הראשונה במסכת ראש-השנה מונה לא שניים כי אם ארבעה ראשי שנה:

ארבעה ראשי שנים הם:

באחד בניסן, ראש השנה למלכים ולרגלים.

באחד באלול, ראש השנה למעשר בהמה; רבי אלעזר ורבי שמעון אומרין באחד בתשרי.

באחד בתשרי, ראש השנה לשנים לשמיטים וליובלות, ולנטיעה ולירקות.

באחד בשבט, ראש השנה לאילן, כדברי בית שמאי. בית הלל אומרין, בחמישה עשר בו.

(מסכת

ראש השנה פרק א משנה א)

משני ראשי-השנה שנוספו לנו כאן, ידוע יותר "ראש השנה לאילן", שהוא (לפי דעת בית הלל) - ט"ו בשבט. זוהי הנקודה בשנה, שבה מתחילים העצים מחזור-חיות חדש, מתחילים למשוך לחות חדשה מן האדמה אחרי הקיץ הארוך.

"ראש השנה לבהמה" ידוע פחות; שכן כיום אנו רחוקים ביותר מגידול הבהמות; אבל גם עונת ההמלטה היא חלק חשוב ממחזור השנה.

וכמובן, שני ראשי השנה הידועים ביותר הם "שני ראשי השנה" שפתחנו בהם: **אחד בניסן**, "ראש השנה לרגלים", כלומר, למחזור החגים (וכן למניין שנות המלכים);

וכן **אחד בתשרי** - "ראש השנה לשנים" (וכן לשמיטות וליובלות, וכן לנטיעות ולירקות).

שנת התנ"ך ושנת חז"ל

ובכן: אחד בניסן, "החודש הראשון", הוא גם ראש השנה המקראית, **השנה של התורה**.

כאן המקום להעיר, שלפי התנ"ך, חדשי השנה נמנים במספרים סידוריים (החודש הראשון, השני וכו'), ולא נקראים בשמות, כמו שאנו רגילים היום: תשרי, חשוון וכו'. סיבת הדבר היא שבעולם המיתולוגי היו לחדשים שמות של אלילים - כמו (יותר מאוחר, בתרופה הרומית) - ינואר (יאנוס) פברואר (פבוס) מרץ (מארס) וכו'. כדי "לנקות את התודעה" העברית מן האלילים, מונה התורה את החדשים רק במספריהם הסידוריים. כביכול אין לחודש שום "אישיות" אלילית, אלא מקום סידורי "נקי" במבנה השנה.

בדומה לכך, היו גם הימים נמנים לפי הכוחות האליליים שהם מייצגים, כמו (שוב דוגמה מאוחרת יותר) - סנדיי (באנגלית, יום השמש) מונדיי (באנגלית, יום הירח) מארדי (בצרפתית, יום מארס) וכו'. גם כאן, כדי לנקות את התודעה, נקרא רק יום השבת בשם משלו, ואילו כל ימי השבוע מקבלים את שמם מן השבת: ראשון בשבת, שני בשבת, וכו', ובימינו, בקיצור: ראשון, שני וכו'.

לעומת זאת, החדשים המופיעים אחרי גלות בבל, עם שיבת-ציון בימי עזרא ונחמיה, הם כבר שמות ממקור בבלי: תשרי, חשוון וכו'. אפילו שם אלילי אחד השתרבב לכאן: תמוז. כנראה שאחרי החיסון הראשון של תקופת התנ"ך, כבר לא היה סיכוי שתתעורר מחדש עבודת התמוז.

חגי הקיץ וחגי החורף

שוב: ניסן הוא ראש השנה ל"רגלים"; אלה הם חגי-התורה, שהם גם חגי הקיץ.

לעומת זאת, תשרי הוא ראש השנה של חדשי החורף.

הקיץ חם ומואר: ובהתאמה, חגי הקיץ (פסח, שבועות, ראש-השנה, יום-הכיפורים, סוכות) הם חגים של הארה, של התגלות; אלה הם "שלשת הרגלים", הנתונים בספר ההתגלות - ספר התורה.

ואילו החורף הוא חשוך, קר ולח. אין זאת עונה של חיים ועבודה בחוץ, אלא של התכנסות אל הבית, המואר, היבש והמחומם. אין זאת עונה של הטבע אלא של התרבות - שסימלה הוא הבית. בהתאם לכך, החורף אינו עונה של חגי-התגלות, חגים מן התורה, אלא של חנוכה ופורים, חגים שמן התורה שבעל-פה, שהם תקנות של חז"ל. חנוכה ופורים אינם חגים של התגלות, אלא של הסתר-פנים, של נצחונות זמניים (יהודה המכבי, מרדכי ואסתר) בתוך מסגרת כללית של שיעבוד וגלות.

בהתאם לזה, חגי הקיץ יוצרים קו נמשך (ועל כך להלן בחלק "קו השנה"): יש ספירת-ימים מדויקת מחג אל משנהו (מפסח עד שבועות ספירה של חמישים יום, משבועות עד י"ז תמוז ארבעים יום, מי"ז תמוז עד א' אלול שוב 40 יום, מא' אלול עד ראש השנה שלושים ועד יום הכיפורים ארבעים יום) - ואילו חגי החורף מבליחים מתוך חשכת החורף ללא הכנה וללא קשר גלוי-לעין ביניהם.

חגי החורף וחגי הקיץ מתחלפים ביניהם כמו יום ולילה. וכמו שביחס לשנה שאלנו: האם השנה מתחילה בראש-השנה של החורף או של הקיץ - כך אפשר לשאול גם ביחס ליום: האם הוא מתחיל בבוקר או בערב? גם הבוקר וגם הערב הם ראשיות, התחלות, לידות של משהו חדש. אבל איזה מהם הראש בה"א הידיעה?

והתשובה היא שגם ליום יש שני ראשים.

בדרך כלל היום מתחיל מהערב: "ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד". כך היתה הבריאה: מחושך על-פני המים ל"ויהי אור", מתוהו ובוהו לסדר וארגון. והכיוון הזה, מלילה ליום, תואם את תפיסת הזמן העברית הכללית: מחושך לאור, מגלות לגאולה.

אבל בגאולה עצמה - למשל, בבית-המקדש, שהוא מקום מואר באור השכינה - שם היום מתחיל מן הבוקר: הקרבנות מוקרבים השכם בבוקר וחייבים להאכל עד הערב או עד הלילה (ואפילו לפעמים, למחרת - אבל תמיד זמנם מתחיל מהבוקר).

אין פלא, שבתורה, שהיא הדיבור והגילוי האלוהי לישראל, השנה מתחילה מן החדשים המוארים, מניסן כ"חודש ראשון".

ואילו החל מגלות בבל, עם מיעוט השכינה, נתגברה תפיסת ה"ראש השני", והשנה מתחילה ב"ראש השנה לחורף" - תשרי. באופן כזה היא הולכת מן החושך אל האור.

כך אנו רואים שאפילו השנה, שהיא יצור מעגלי מטבעה, ובתרבויות אחרות היא נתפסת כמעגל נצחי של יין-יאנג-יין-יאנג למשל, בתרבות ישראל כבר קיבלה כיוון: מן החורף אל הקיץ, ובקייץ עצמו - זרימה ותנועה בלתי-פוסקת אל האור, אל חגי תשרי.

שתי שביעיות

7 = 2 : 12

מה פשר המשוואה המופרכת הזאת?

אם נחלק את השנה לשני חלקיה, לחורף ולקיץ, לא נמצא זוג תקופות של ששה חדשים, אלא זוג תקופות של שבעה חדשים.

איך זה?

חגי הקיץ יוצרים יחידה של שבעה חדשים. תחילה באה היחידה פסח-שבועות הנמשכת לאורך שלושת החדשים הראשונים (ניסן-אייר-סיוון), אחרי כן הנפילה של בין-המצרים בחודש הרביעי והחמישי (תמוז ואב),

ואחרי כן, בחודש הששי (אלול) לא סיום יורד ונינוח של מחצית-השנה, אלא עלייה אטית ודרוכה - אל החודש השביעי, תשרי.

אבל חודש תשרי אינו רק שיאו של הקיץ, אלא גם פתיחה לחורף. וגם לחורף יש מבנה, אם כי פחות מפורסם ובולט מזה של הקיץ: אחרי ההתחלה המרוממת שוקע החורף בשינה (כיאות ללילה), ומואר רק על-ידי חג החנוכה, ואחרי כן על-ידי פורים - עד כאן ששה חדשים; אבל כמו הקיץ, גם החורף אינו מסתיים בחודש הששי שלו (אדר), אלא שהחודש הששי מוביל לשביעי; כל עניינו של אדר שהוא מכין את החודש השביעי, ניסן! פורים הוא חג הגלות, וניסן הוא חג הגאולה. ניסן אינו בא לפתע-פתאום מן האין והאפס, אלא אחרי שלמדנו והפנמנו במשך כל חודש אדר את נושא הגלות, הסתר-הפנים, שנאת ישראל (להשמיד, להרוג ולאבד). כעת אנו מוכנים לגאולה, לניסן. כל החורף, עונת הלילה והגלות, מחכה וזורמת אל ניסן - חג הגאולה.

ובכן: שנים עשר חדשי השנה מתחלקים לשתי שבועיות: **שבועיית חדשי הקיץ** ו**שבועיית חדשי החורף**. והפלא המתמטי הזה נעשה על-ידי כך, שחודש תשרי הוא גם שביעי לקיץ וגם ראשון לחורף, וכן חודש ניסן הוא גם שביעי לחורף וגם ראשון לקיץ.

שביעיית חורף ושביעיית קיץ...

רבות בתנ"ך השביעיות. שבוע בריאת העולם שהוא גם השבוע שלנו עד היום הזה, ומאיתנו עבר לעולם כולו; שבעת ימי הפסח, שבעת ימי הסוכות, שבעת שבועות ספירת העומר, שבע שנות השמיטה.

והנה כרגע מתברר לנו שהשנה גם היא מכילה שתי שביעיות.

לשביעיות אלה, כמו לכל השביעיות האחרות בתורה, יש מבנה מיוחד.

נקר לדוגמה את שביעיית הקיץ: החודש הראשון - "מואר", שכן בו חל הפסח. החודש השני "כהה" יותר, שכן ספירת העומר החורזת את כולו, נחשבת, כפי שעוד נראה, לזמן של סכנות ומאורעות קשים. אבל החודש השלישי - סיון הוא שוב "מואר": חג השבועות הוא אמנם רק יום אחד, אבל רישומו נשאר גם עד סוף החודש.

כעת מגיעים החדשים תמוז ואב, שניהם חתומים בחותם משברים (מעשה העגל וסיפור המרגלים), אסונות וחורבנות (בית ראשון ובית שני ועוד) ולכן הם חדשים של ירידה, של אבל, של חשבון-נפש.

עם אלול ממתחיל קו של עליה, התאוששות, התפייסות, הכנה ומבט קדימה - וקישור אל חודש האור הגדול, תשרי.

ובכן הסדר הוא:

אור-חושך-אור; חושך-חושך, הכנה-אור:

שלישייה, זוג ועוד זוג.

הסדר הזה מתאים למבנה הקבלי:

חסד-גבורה-תפארת, נצח-הוד, יסוד-מלכות.

אכן, אין שם "חושך" ממש, אלא צמצום האור, שמטרתו ליצור כלים לקבלת האור. **החסד**, הנתינה והשפע, הוא המניע הראשון לכל התהליך; אבל **הגבורה** היא כוח העצירה והצמצום לעצור את השפע. בין כוח השפע ללא-גבול והגבול-ללא-שפע ממצע כוח **התפארת**, שמודד בדיוק כמה אפשר לתת לפי מצב המקבל. עד כאן שלישיית השפע. כעת באה רביעיית **הביצוע**, המתחשבת בזמן הנכון. **הנצח וההוד** הם זוג כוחות הצמצום והריכוז הדרושים לשם ביטוי במציאות, שיש לה תמיד התנגדות משלה; והכוח שנצטבר בהם, בנצח ובהוד, נועד להתבטא **במלכות**, שהיא מצב הגילוי וההופעה; אבל הכוח נעצר לפי שעה על ידי **היסוד**, שהוא הכוח להתאפק ולעצור עד לזמן הנכון, ולהתקשר למלכות ברגע הנכון.

לכן, מבנה השביעייה, אם נחליף את מונחי החושך והאור שהופיעו קודם, הוא:

שפע-עצירה-מדידה; עצירה-עצירה-שחרור-קליטה.

כעת נחזור לחדשים. חודש ניסן מכיל את אור יציאת מצרים, הגאולה, (חסד) המופיע ללילה אחד ומסתלק; ההארה שהופיעה לא בדיוק נקלטה על ידי העם; כל מה שהם יודעים הוא שיש לקום, לצאת וללכת. אייר כולו הליכה מתישה במדבר (גבורה - צמצום), כולל משברים של רצון לשוב מצריימה. אבל בכל-זאת המסע נמשך, וכאשר מגיעים בסיוון להר סיני יש כבר יותר נכונות לקלוט את ההתגלות (תפארת).

אבל הכלים אינם בנויים עדיין. דרוש זמן נוסף והתפתחות נוספת. לכן בא סילוק-אור יסודי יותר, תמוז ואב (נצח והוד), עד שמגיע הזמן לרצון ולהתפייסות (אלול, יסוד) ולהתגלות מחודשת (לוחות שניים, מלכות).

ימי הבריאה

אם-כן, המספר 7 אינו רק מתמטיקה, אלא גם מבנה רוחני. אנו זוכרים:

אור - חושך (יחסי) - אור; חושך - חושך, הכנה - אור.
או:

שפע - עצירה - מדידה; עצירה - עצירה - עצירה - שחרור - קליטה.

כעת נתבונן מעט בימי השבוע.

יום ראשון הוא יום של אור. ושבוע הבריאה: "יהי אור".
יום שני הוא יום של עצירה, במקום האור הכללי - התחלת הבחנה, הבדלה, חלוקה: "ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים אשר מעל לרקיע".

יום שלישי הוא שוב יום של אור, יום שנכפל בו המאמר "כי-טוב".
יום רביעי הוא תחילתה של האפלה מסוימת: בו נבראו "שני המאורות"; ראשית, שני המאורות, הגדול והקטן, השמש והירח, הם כבר מאורות פיסיים הנראים לעין; ואילו האור שמדובר בו לפני כן היה בוודאי אור רוחני, אלוהי, שעליו אומר המדרש,

אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם מביט בו מסוף העולם ועד סופו ולא היה העולם כדאי (ראוי) להשתמש בו, וגנזו לצדיקים לעתיד לבא (חגיגה יב ע"א ומדרש רבה בראשית פ' יא:)

ושנית, גם מתוך שני המאורות האלה, עברה הלבנה מהלך של צמצום ומיעוט האור:

רש"י על הפסוק "ויעש אלוהים את שני המאורות הגדולים": "שנים נבראו, אלא שנתמעטה הלבנה..."

מדרש אגדה, חולין ס', ע"ב: "אמרה ירח לפני הקב"ה: ריבוננו של עולם, אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד? אמר לה: לכו ומעטי את עצמך..."

יום חמישי הוא יום בריאת חיות המים והאוויר, העופות והדגים, הרחוקים מן האדם, ובאופן כללי, סגורים מתקשורת איתו.

ואילו היום הששי הוא יום בריאת חיות היבשה, וביחוד היונקים, הקרובים לאדם והמכינים את בריאתו; ובמחציתו השניה של היום - בריאת האדם. ובכן, יום חמישי הוא עדיין יום "סגור", ואילו יום ששי נפתח אל האדם - ומוביל אל היום השביעי, השבת, שמגלה את הוויתו הפנימית של האדם, יום שמאפשר לו לאדם להתרכז בצידו המיוחד, הסגולי, הרוחני-הקדוש.

ובכן: גם מבנה שבוע הבריאה הוא: מואר - חשוך (יחסית) - מואר; חשוך - חשוך - מכין - מואר.
ואם-כן, בכל השביעיות: סדר, תהליך, הליכה מהארה ראשונה אל הארה אחרונה, ובאמצע - הכנת כלים לקליטת האור.
אבל יותר על כך בפרק הבא, פרק "קו השנה".